

ความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมือง

พนัด ดั่งตีสี่

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

อีเมล : Joe_snit@hotmail.com

Received: May 23, 2019 Revised: November 02, 2019 Accepted: Desember 28, 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเป็นพลเมืองของนักเรียนโรงเรียนสังกัดหน่วยงานรัฐกับหน่วยงานคณะสงฆ์ 4) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างมี 2 ประเภท คือ 1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 2 ท่าน และครู จำนวน 12 ท่าน ประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ คือ นักเรียน 4 โรงเรียน จำนวน 3,892 คน ใช้ตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซ์และมอร์แกน ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 351 คน และใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนา คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ข้อค้นพบของการวิจัยมีดังต่อไปนี้ คือ

1. ความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง พบว่า 1) ความร่วมมือในระดับนโยบาย พบว่า มีหลายนโยบายที่เสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เช่น นโยบายด้านศาสนา และนโยบายด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นต้น ส่วนยุทธศาสตร์สร้างความร่วมมือ ได้แก่ การก่อตัวนโยบาย การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจเลือกนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการประเมินผลนโยบาย 2) ความร่วมมือในระดับปฏิบัติการ พบว่า มีหลายหน่วยงานที่ให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ส่วนยุทธศาสตร์สร้างความร่วมมือ ได้แก่ การตระหนักและรับรู้ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลการปฏิบัติตามแผน

2. ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็น

พลเมือง พบว่า 1) หลักสูตรการศึกษา มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองชัดเจนทั้งในระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา 2) หนังสือแบบเรียน มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองครบทุกระดับชั้น 3) การ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความเป็นพลเมืองมี 2 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน และกิจกรรมการเรียนรู้นอกชั้นเรียน 4) ครูมีปัญหาหลายอย่าง เช่น จำนวนมีน้อย ขาดความรู้เรื่องพลเมือง และไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร เป็นต้น

3. นักเรียนโรงเรียนที่สังกัดหน่วยงานของคณะสงฆ์มีความเป็นพลเมืองมากกว่านักเรียนโรงเรียน ที่สังกัดหน่วยงานของรัฐ เนื่องจากหลายปัจจัย เช่น โครงสร้างการบริหารและสภาพแวดล้อม หลักสูตร การศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สถานภาพของครู สถานภาพของผู้เรียน เป็นต้น

4. ปัญหาอุปสรรคของความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ได้แก่ 1) ผู้บริหารไม่เข้าใจการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 2) ขาดเจ้าภาพหลักในการดำเนินการ 3) ขาดการกำหนดนโยบายและแผนงานร่วมกัน 4) ขาดแคลนทรัพยากรที่จำเป็น 5) ขาด การประสานงานที่ดี ส่วนแนวทางแก้ไขปัญหามีได้แก่ 1) รัฐบาลต้องประสานงานกับคณะสงฆ์ทั้งที่เป็น ทางการและไม่เป็นทางการ 2) ร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 3) ร่วมมือกันกำหนด เป็นนโยบาย 4) ประชุมสัมมนาผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : ความร่วมมือ, รัฐกับคณะสงฆ์, การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

THE COLLABORATION OF THAI STATE AND SANGHA IN STRENGTHENING CIVIC EDUCATION

Panut Duangtilee

Mahamakut Buddhist University, Mahavajiralongkorn Rajavidyalaya Campus

Email: Joe_snit@hotmail.com

ABSTRACT

The purposes of this research were 1) to study the collaboration of Thai state and Sangha in strengthening civic education. 2) to study factors affecting to the collaboration of Thai state and Sangha in strengthening civic education. 3) to study compare citizenship of school students under government organization and Sangha organization. 4) to study problems and obstacles of collaboration of Thai state and Sangha in strengthening civic education. This research mixed between qualitative research and quantitative research. There are 2 types of population and sample groups. 1) Population and sample group for qualitative research were 2 executives from the Ministry of Education and 12 teachers. Population and sample group for quantitative research were 3,892 students in 4 schools. Use the sample size table of Kreccie and Morgan. Get a sample of 351 people and use simple random methods. Tools used in data collection were interview forms and questionnaires. Qualitative data analysis using content analysis method. Quantitative data analysis using descriptive statistics was percentage, mean and standard deviation.

The findings of the research were as follows :

1. Level of the collaboration of Thai state and Sangha in strengthening civic education found that (1) collaboration at the policy level found that there are many policies that enhance education for citizenship such as religious policies And the educational policy of the clergy, etc. The collaboration strategies were policy formation, policy formulation, judging policy choices, implementing policies and policy evaluation. (2) collaboration at the operational level found that there were many organizations to collaborate in strengthening civic education such as the Prime Minister's Office, Office of the Education Council, Ministry of Education, Religious department Ministry of Culture, National Buddhism Office, Schools and Temples, etc. The collaboration strategies were awareness and recognize the problem, planing, to follow the plan, and evaluation of

plan implementation.

2. Factors affecting to the collaboration of Thai state and Sangha in strengthening civic education found that : 1) Curriculum has clear content about citizenship both at the primary school level, lower and upper secondary school level. 2) Textbook has content about citizenship at all levels But cannot enhance citizenship. 3) There are 2 types of learning activities that enhance citizenship. They were Including classroom learning activities and learning activities outside the classroom. 4) The role of teachers found that teachers now face many problems such as the number is low, lack of knowledge about citizens And not being supported by executives.

3. Students in schools that are affiliated with the Sangha units have citizenship more than students in schools that are under the government unit. Which is caused by many factors such as 1) management structure And environment 2) education program 3) learning activity management 4) teacher status 5) student status and 6) living in and outside of the school’s students etc.

4. Problems, obstacles and guidelines for solving inter-state cooperation with the Sangha in enhancing education for citizenship, including 1) Executives do not understand the management of education for citizenship 2) There are no main hosts in the operation 3) No policy and plan together As for the solution, the problems are as follows: 1) The government must coordinate with both formal and informal clergy 2) Collaborate to set up the Center for Citizenship Education 3) Collaborate to formulate policies 4) Seminars for executives and those who About continuous involvement

Keyword : Collaboration, Thai state and Sangha 3) civic education.

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

พลเมือง หมายถึง ผู้ที่มีความรู้มีข้อมูลข่าวสารและมีความคิดเห็นที่จะแสดงออก และ มีส่วนร่วมในประชาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2557 ในสถาบันนโยบายศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา, 2557, หน้า 3) ความเป็นพลเมืองสะท้อนได้จากการเคารพสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความเสมอภาคและเท่าเทียม การดำรงตนตามกฎหมายและระบอบการปกครองที่ตนดำรงอยู่ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นต้น การจะทำให้พลเมืองตระหนักรู้ในสิทธิและหน้าที่จำเป็นต้องให้การศึกษาที่มีคุณภาพกับพลเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองและพลโลกที่ดี โดยเฉพาะในสังคมระบอบประชาธิปไตยที่ประเทศต่างๆ ยึดเป็นแนวทางปกครองประเทศสังคมประชาธิปไตยเน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยประชาชนต้องมีความรู้ ทักษะและข้อมูล ความรู้และทักษะเป็นผลมาจากรูปแบบการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Civic Education) ในสังคมประชาธิปไตย (CananAtilgan, 2557, p. 13 ; ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2557, หน้า 3-4 ในสถาบันนโยบายศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา, 2557) นอกจากการจัดการศึกษาแล้ว การหล่อหลอมทางสังคม (Socialization) เพื่อให้ทั้งระบบการศึกษาและระบบสังคมที่แวดล้อมอยู่ ทำหน้าที่พัฒนาพลเมืองให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันภายใต้เป้าหมายและอุดมการณ์ของรัฐ การจัดการศึกษาให้กับพลเมืองจึงมีความแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและบริบทที่แตกต่างกัน (ทิพย์พาพร ตันติสุนทร, 2557, หน้า 17)

การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทย เริ่มจากการพัฒนากฎหมายนโยบาย แผนการศึกษา และหลักสูตร มีจุดมุ่งหมายให้เด็กและเยาวชนเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีในครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และเป็นพลโลกที่ดี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะการดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยในปี พ.ศ.2475 พลเมืองได้ถูกนิยามไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 ว่า พลเมืองแห่งสยาม คือ พลเมืองผู้สามารถประกอบอาชีพได้ เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกและหน้าที่แห่งพลเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. 2494 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 ระบุวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ว่า คือการพัฒนาพลเมืองให้ได้รับการศึกษามีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งมีจริยศึกษามีวัฒนธรรมดีงาม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน และในปี พ.ศ. 2520 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 (เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ (16 ตุลาคม 2516) ได้กำหนดจุดมุ่งหมายที่สำคัญเกี่ยวกับพลเมือง ไว้ดังนี้ 1) ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีความเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนาและหลักธรรม 2) ให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่น ในสถาบันชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ 3) ให้มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัวและต่อตัวเอง 4) ให้มีสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกันและการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติและการมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ 5) ให้มีความยึดมั่นและผูกความเสมอภาค ความสุจริตและความยุติธรรม และ 6) ให้มีความสามารถในการ

ติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและสันติวิธี กล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ มุ่งให้ผู้เรียนหรือพลเมืองได้รับความรู้ ทักษะและเจตคติที่ดีในการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยรู้สิทธิหน้าที่ เคารพสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีความรับผิดชอบ ทั้งต่อตัวเอง ครอบครัวชุมชน สังคมและประเทศชาติ ยึดมั่นและดำรงตนในสังคมประชาธิปไตยด้วยความเสมอภาค สุจริตและยุติธรรม เป็นสำคัญ

ในการนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้บัญญัติจุดมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษา ไว้ในมาตรา 6 ความว่า “การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” และบัญญัติการเรียนรู้เกี่ยวกับสำนึกของความเป็นพลเมืองไว้ในมาตรา 7 ความว่า “ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษามวลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ” ในการนำพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) สู่การปฏิบัติ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ขึ้น โดยกำหนดวิสัยทัศน์ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตรคือ การมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข กล่าวได้ว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ความสำคัญรองรับการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติตนเป็นพลเมืองและพลโลกที่ดีในสังคมและระบอบการปกครองที่ดำรงอยู่ เนื่องจากการศึกษาเป็นการพัฒนาคน การพัฒนาคนนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติในที่สุด ดังนั้น การให้ความรู้กับผู้เรียนเพื่อความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศ

แต่การจัดการศึกษาพลเมืองของประเทศไทยในปัจจุบันยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร สังเกตได้เมื่อเกิดวิกฤตทางการเมืองในปี 2556 เนื่องมาจากการแบ่งแยกทางการเมือง ประชาชนมีความขัดแย้งทางการเมือง ส่งผลให้เกิดรัฐประหารในปี 2557 ทั้งนี้ จากงานวิจัยของ ICCS 2009 เกี่ยวกับการศึกษาพลเมือง พบว่า ผู้เรียนมีความรู้และพฤติกรรมพลเมืองน้อย ผู้เรียนเชื่อว่ารัฐบาลแทรกแซงการตัดสินใจของศาล ยอมรับและเห็นด้วยกับการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล ในขณะที่ผู้เรียนที่มีความรู้พลเมืองในระดับสูง ไม่ยอมรับการฉ้อโกงหรือการใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเพื่อหาประโยชน์สาธารณะ และให้ความสำคัญกับคุณธรรมจริยธรรมของนักการเมือง อย่างไรก็ตาม ผู้เรียนในประเทศไทยสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมเชื้อฟังผู้มีอำนาจ มีความรู้สึกในอัตลักษณ์ความเป็นอาเซียน (Frailton, Schulz & Ainley, 2012)

ส่วนการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของประเทศต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จส่วนมาก

จะได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2559) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พบว่า การพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของต่างประเทศผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอก ระบบ และตาม อรรถศาสตร์ตลอดจนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผ่านกิจกรรมประชาธิปไตยและการฝึกปฏิบัติเป็นไปตามบริบท และสถานการณ์ของแต่ละประเทศ ทุกประเทศมีหลักสูตรด้านความเป็นพลเมืองเป็นการเฉพาะ และการ ให้หลักสูตรพลเมืองเป็นแกนกลางของการเรียนรู้วิชาอื่น ๆ ที่สำคัญการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น พลเมือง ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในวิธีการสร้างความเป็นพลเมือง สำหรับแนวทางการพัฒนาการจัดการ ศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของต่างประเทศดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้าง ความเป็นพลเมืองในปี พ.ศ. 2553-2561 ของรัฐบาลไทย ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างพลเมืองที่มีความสามารถ ในการปกครองตนเองในระบบประชาธิปไตย ให้หน่วยงานทุกภาคส่วน ประกอบด้วย ภาครัฐ เอกชน องค์กรเอกชน พ่อแม่ผู้ปกครอง หรือครอบครัว สถาบันศาสนา ชุมชน และ สถาบันสังคมอื่น ๆ ร่วมมือ กันในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ดีและรับการสนับสนุนจากรัฐ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552, หน้า 3)

จากยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา ถึงความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เนื่องจากในอดีต คณะสงฆ์ได้มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนมานานก่อนที่รัฐจะเข้าช่วยดำเนินการจัดการศึกษา และต่อมารัฐได้รับภาระในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กและเยาวชนตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ในปัจจุบันคณะสงฆ์ยังได้มีการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนบางส่วน เช่น การจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โรงเรียน การกุศลภายในวัด และโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น โดยมุ่งศึกษาระดับความร่วมมือ ศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อความร่วมมือ และศึกษาปัญหาอุปสรรคของความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการ เสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในโรงเรียน ตัวแบบประชาธิปไตย ได้แก่ โรงเรียนบ้านหลัก สิบบ้านสามัคคี และโรงเรียนแก่งคอย โรงเรียนต้นแบบวิถีพุทธ ได้แก่ โรงเรียนสังข์อ่าววิทยา และโรงเรียน พระปริยัติธรรมมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาความ ร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อ ความเป็นพลเมือง

3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเป็นพลเมืองของนักเรียนโรงเรียนสังกัดหน่วยงานรัฐกับโรงเรียนสังกัดหน่วยงานของคณะสงฆ์

4. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่องความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง มุ่งศึกษาระดับความร่วมมือ ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือ ความเป็นพลเมืองของนักเรียน และปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือ

2. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยนี้แบ่งเป็น ประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน 14 รูป/คน และประชากรและกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ จำนวน 351 รูป/คน

2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่

2.2.1 ผู้บริหารในกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 2 ท่าน คือ

1) ดร.เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ ผู้อำนวยการสถาบันสังคมศึกษา สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา 2) ดร.บรรเจิดพร สู่แสงสุข รองผู้อำนวยการสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.2.2 ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนตัวอย่าง จำนวน 12 ท่าน

1) ครูโรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ 1) พระครูสมุห์อุทัย อัสกาโร 2) พระมหาเจริญ บุญทศ จิรปุณโญ (ดร.) 3) พระพรตชนะ ธรรมทสสี

2) ครูโรงเรียนแก่งคอย จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ 1) นางสาวรจนา สุวรรณภา 2) นางปาหนัน บัวโฮม 3) ว่าที่ ร.ต.สมชาย บุญคุ้ม

3) ครูโรงเรียนบ้านหลักสิบเก้าสามัคคี จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ 1) [นางสมใจวลี สมคิด](#) 2) [นางสมหมาย ไวยศาลา](#) 3) นายบรรพต ไวยศาลา

4) ครูโรงเรียนสังข์อ่าววิทยา จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ 1) นางสาวบังอร วิเศษชาติ 2) นางสุภาพร ลิพงษ์ 3) นางอร่าม เจริญลาก

2.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ คือ นักเรียนจากโรงเรียนตัวอย่าง 4 โรงเรียน จำนวน 3,892 คน (สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2561, หน้า 5 ; สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2561) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้ตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของ เครจซี่ และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970, p. 608) ได้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 351 คน และใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) มีรายละเอียดในตาราง 1

ตาราง 1 แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

โรงเรียน	จำนวนประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราลงกรณราชวิทยาลัย	320	29
โรงเรียนแก่งคอย	2,809	253
โรงเรียนบ้านหลักสิบเก้าสามัคคี	54	5
โรงเรียนสังข์อ่าววิทยา	709	64
รวม	3,892	351

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ ได้แก่ 1) โรงเรียนบ้านหลักสิบเก้าสามัคคี 2) โรงเรียนสังข์อ่าววิทยา 3) โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราลงกรณราชวิทยาลัย 4) โรงเรียนแก่งคอยวิทยาคม

4. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เริ่มตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการผสมผสาน (Mixed method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยที่วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะว่าเป็นการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เพราะที่ใช้ข้อมูลเชิงสำรวจจากตนจำนวนมากและใช้ค่าทางสถิติเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และเสริมด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ตัวแปร คือ ตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม ซึ่งตัวแปรแต่ละตัวประกอบด้วยส่วนสำคัญ ดังนี้ 1) ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล 2) ตัวแปรตาม ได้แก่ (1) ระดับความร่วมมือ (2) ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือ (3) ความเป็นพลเมือง (4) ปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 2 ชุด คือ แบบสอบถามใช้สัมภาษณ์ผู้บริหารในกระทรวงศึกษาธิการและครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา และแบบสอบถามนักเรียน

แบบสอบถามใช้สัมภาษณ์ผู้บริหารในกระทรวงศึกษาธิการและครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนตัวอย่าง ประกอบด้วย 3 ด้าน ด้านระดับความร่วมมือ ด้านปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือ และด้านปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือ

แบบสอบถามที่ใช้เก็บข้อมูลจากนักเรียนในโรงเรียนตัวอย่าง ประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับ เพศ ชั้นเรียน และโรงเรียน โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นแบบปลายปิด (close-ended)

ส่วนที่ 2 เป็นการสอบถามความคิดเห็นต่อความเป็นพลเมืองของนักเรียน โดยมาตรการตอบในแต่ละคำถามเป็นแบบมาตรประมาณค่า (rating scale) จำนวน 5 ระดับ โดยกำหนดคะแนนตามระดับต่าง ๆ ดังนี้ (Best, 1986, pp. 181-183)

ระดับความคิดเห็นมากที่สุด	ให้คะแนน 5 คะแนน
ระดับความคิดเห็นมาก	ให้คะแนน 4 คะแนน
ระดับความคิดเห็นปานกลาง	ให้คะแนน 3 คะแนน
ระดับความคิดเห็นน้อย	ให้คะแนน 2 คะแนน
ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด	ให้คะแนน 1 คะแนน

ลักษณะของแบบสอบถามเป็นคำถามแบบให้เลือกตอบ โดยประเมินค่า 5 ระดับตามวิธีการวัดแบบไลเคิร์ต (Likert scale) (Best, 1986, pp. 181-183)

การแปลความหมายคะแนนที่ได้เกี่ยวกับการประเมินความคิดเห็นของนักเรียนต่อความเป็นพลเมือง มีเกณฑ์ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.00 – 1.80	หมายถึง	ปฏิบัติในระดับน้อยที่สุด
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.81 – 2.60	หมายถึง	ปฏิบัติในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 2.61 – 3.40	หมายถึง	ปฏิบัติในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 3.41 – 4.20	หมายถึง	ปฏิบัติในระดับมาก
ค่าเฉลี่ยระหว่าง 4.21 – 5.00	หมายถึง	ปฏิบัติในระดับมากที่สุด

3. การทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ไปทดสอบความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือ ดั้งขึ้นตอนต่อไป

3.1 การหาค่าเที่ยงตรง (validity) โดยนำแบบสอบถามที่ได้เรียบเรียงแล้วไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) และความเหมาะสมของภาษาที่ใช้ (wording) เพื่อนำคำแนะนำที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขให้แบบสอบถามมีความเที่ยงตรง มีความสมบูรณ์ของคำถาม และเพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.2 การหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) โดยการนำแบบสอบถามไปทดสอบ (pre-test) กับ กลุ่มประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มที่ทำการศึกษา โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ตัวอย่าง และนำแบบสอบถามที่ได้มาตรวจให้คะแนน วิเคราะห์หาค่าความเชื่อถือได้โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha-coefficient) ของครอนบาคและได้ค่าสัมประสิทธิ์ของแอลฟาของครอนบาค (Cronbach's) ดังนี้

มาตรวัดการประเมินความคิดเห็นของนักเรียนต่อความเป็นพลเมือง ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เท่ากับ .942 ซึ่งแบบสอบถามมีความเชื่อถือถึงร้อยละ 94.2 เหมาะสมกับการเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลจะใช้วิธี Sample Random Sampling โดยการสุ่มอย่างง่าย และการสุ่มแบบเจาะจง (purposive) สำหรับวัตถุประสงค์แต่ละข้อจะใช้วิธีเก็บข้อมูล ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จะเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานตีพิมพ์และเอกสาร คือ หนังสือ ตำราเรียน วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิธีการวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นและเกณฑ์ที่กำหนด และใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารในกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 2 ท่านและครูผู้สอนวิชา สังคมในโรงเรียนตัวอย่าง 12 ท่าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จะเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานตีพิมพ์และเอกสาร คือ หนังสือ ตำราเรียน วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิธีการวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นและเกณฑ์ที่กำหนด และใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารในกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 2 ท่านและครูผู้สอนวิชา สังคมในโรงเรียนตัวอย่าง 12 ท่าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 จะใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล โดยให้นักเรียนกลุ่มตัวอย่างตอบเรื่องความคิดเห็นของนักเรียนต่อความเป็นพลเมืองของนักเรียน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 จะใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารในกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 2 ท่านและครูผู้สอนวิชาสังคมในโรงเรียนตัวอย่าง 12 ท่าน

5. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียด ดังนี้

5.1 ในการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ข้อที่ 2 และข้อที่ 4 จะวิเคราะห์โดยใช้วิธีเนื้อหา (content analysis) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการพิจารณาจากแนวคิดสำคัญที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลประมวลออกมาตามประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการแสดง

5.2 ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ จะใช้สถิติเชิงพรรณนา คือ ใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่ออธิบายเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ข้อมูลประเมินความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อความเป็นพลเมือง

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความร่วมมือระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ระดับความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง พบว่า 1) ความร่วมมือในระดับนโยบาย พบว่า มีหลายนโยบายที่เสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เช่น นโยบายด้านศาสนา และนโยบายด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นต้น ส่วนยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือ ได้แก่ การก่อตัวนโยบาย การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจเลือกนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการประเมินผลนโยบาย 2) ความร่วมมือในระดับปฏิบัติการ พบว่า มีหลายหน่วยงาน ให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เช่น สำนักงานรัฐมนตรี สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โรงเรียนและ วัด เป็นต้น ส่วนยุทธศาสตร์สร้างความร่วมมือ ได้แก่ การตระหนักและรับรู้ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลการปฏิบัติตามแผน

2. ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง พบว่า

2.1 หลักสูตรการศึกษา มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองชัดเจนทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ส่วนยุทธศาสตร์การพัฒนาหลักสูตรการศึกษา ได้แก่ 1) การปลูกฝังจริยธรรมในระดับประถมศึกษาขึ้นไป 2) การเปิดให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรพลเมืองศึกษา 3) การบูรณาการการจัดการเรียนการสอนวิชาพลเมืองในทุกวิชา และ 4) การให้หลักสูตรพลเมืองศึกษาเพื่อเป็นศูนย์กลางระบบการศึกษา

2.2 หนังสือแบบเรียน มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองครบทุกระดับชั้น แต่ยังไม่สามารถเสริมสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ส่วนยุทธศาสตร์การพัฒนาหนังสือแบบเรียน ได้แก่ 1) การเพิ่มเนื้อหาให้ครอบคลุมความเป็นพลเมือง 2) การเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหา 3) การนำหลักธรรมมา

ใช้ในการพัฒนาความเป็นพลเมือง 4) การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็กนักเรียน
5) การเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการเลือกหนังสือแบบเรียนทุกสาขาวิชา

2.3 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความเป็นพลเมืองมี 2 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน และกิจกรรมการเรียนรู้นอกชั้นเรียน การจัดกิจกรรม การเรียนรู้ดังกล่าวยังไม่สามารถเสริมสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ส่วนยุทธศาสตร์การพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ 1) เลือกกิจกรรมการเรียนรู้ที่สร้างความสนุกสนาน 2) ใช้เวลาในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม 3) เลือกครูผู้สอนที่มีความรู้สามารถในการจัดกิจกรรม 4) เลือกจัดกิจกรรมที่ทันสมัย

2.4 บทบาทของครูมีผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองมาก แต่ปัจจุบันครูประสบปัญหาหลายอย่าง เช่น จำนวนมีน้อย ขาดความรู้เรื่องพลเมือง และไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร เป็นต้น ส่วนยุทธศาสตร์การพัฒนาครู ได้แก่ 1) การผลิตและพัฒนาครู 2) พัฒนาคูให้คุณธรรมจริยธรรม 3) ส่งเสริมให้ครูแสวงหานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง 4) เลือกครูผู้สอนที่มีความรู้เรื่องพลเมือง และ 5) ส่งเสริมให้ครูทำงานเป็นทีมร่วมกัน

3. นักเรียนโรงเรียนที่สังกัดหน่วยของคณะสงฆ์มีความเป็นพลเมืองมากกว่านักเรียนโรงเรียนที่สังกัดหน่วยของรัฐ ซึ่งเกิดจากหลายปัจจัย เช่น 1) โครงสร้างการบริหาร และสภาพแวดล้อม 2) หลักสูตรการศึกษา 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) สถานภาพของครู 5) สถานภาพของผู้เรียน และ 6) การใช้ชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียนของนักเรียน เป็นต้น

4. ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการแก้ไขความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ได้แก่ 1) ผู้กำหนดนโยบาย และผู้บริหารโรงเรียนขาดความเข้าใจในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 2) ผู้กำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐมีการเปลี่ยนแปลง 3) ขาดเจ้าภาพหลักในการนำนโยบายการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองไปปฏิบัติ 4) การไม่มีการกำหนดนโยบายและแผนงานร่วมกัน 5) วิธีการปฏิบัติงานร่วมกันไม่ชัดเจน 6) ขาดทรัพยากรที่จำเป็นในการสร้างความร่วมมือ เช่น งบประมาณ กำลังคน วัสดุอุปกรณ์และอาคารสถานที่ 7) ขาดการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการประสานงานที่ดีระหว่างองค์กร

การอภิปรายผล

จากการผลศึกษาเรื่องความร่วมมือระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ซึ่งสามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. จากผลการวิจัยความร่วมมือระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระดับนโยบาย พบว่า มีหลายนโยบายที่เสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เช่น นโยบายด้านศาสนา และนโยบายด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นต้น แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการนำนโยบายด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองไปปฏิบัติ จากผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐและคณะสงฆ์มีหลายนโยบายที่เสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

แต่ไม่มีนโยบายความร่วมมือในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ดังนั้น รัฐและคณะสงฆ์ควรจะร่วมมือกันกำหนดนโยบายความร่วมมือในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเหมือนต่างประเทศ เช่น ประเทศฟินแลนด์ มีนโยบายให้จัดลำดับความสำคัญของนโยบายการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองทุกสี่ปี ส่งผลให้เกิดการพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองต่อเนื่อง ประเทศสิงคโปร์ มีนโยบายให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการนำนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองไปประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง ประเทศสหรัฐอเมริกา มีนโยบายให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามข้อตกลงระหว่างมลรัฐ ประเทศเยอรมนี มีนโยบายให้องค์กรต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาพลเมืองในระบบการกระจายอำนาจสู่โรงเรียน และประเทศอังกฤษ มีนโยบายให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาพลเมืองผ่านกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เป็นต้น

2. จากผลการวิจัยความร่วมมือระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระดับปฏิบัติการ พบว่า มีหลายหน่วยงานที่ให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เช่น สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โรงเรียน และ วัด เป็นต้น จากผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐและคณะสงฆ์มีหลายหน่วยงานที่ให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง แต่ไม่มีศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองร่วมกัน ดังนั้น รัฐและคณะสงฆ์ควรจะต้องจัดตั้งศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเหมือนต่างประเทศ เช่น 1) ประเทศฟินแลนด์ จัดตั้งสมาคมประวัติศาสตร์และครูพลเมือง เพื่อจัดทำแนวทางการสอนสำหรับครูสอนพลเมือง และมีการจัดตั้งองค์กรครอบครัวที่มีกิจกรรมเชิงพลเมือง เพื่อให้พ่อแม่ ผู้ปกครองร่วมพัฒนาหลักสูตรการศึกษา และติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง 2) ประเทศเยอรมนี จัดตั้งศูนย์ให้บริการการศึกษาด้านพลเมือง เพื่อจัดการศึกษาให้เป็นไปตามบริบทของท้องถิ่น และ 3) ประเทศสหรัฐอเมริกา จัดตั้งศูนย์การศึกษาหน้าทีพลเมือง มีหน้าที่จัดทำมาตรฐานแห่งชาติสำหรับพลเมืองและรัฐบาล เพื่อลดช่องว่างความรู้ของผู้เรียนและให้ความช่วยเหลือรัฐบาลในแต่มลรัฐ ดังนั้น รัฐกับคณะสงฆ์ควรจะต้องร่วมกันจัดตั้งศูนย์ความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองขึ้น เพื่อกำหนดเป้าหมาย วิเคราะห์สภาพแวดล้อม วิเคราะห์ตนเอง แล้วจึงหาทางเลือกและกำหนดกลยุทธ์ที่มีความเหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุด

3. จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

3.1 จากผลการศึกษาปัจจัยด้านหลักสูตรการศึกษาที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง พบว่า โรงเรียนตัวอย่างจัดการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ซึ่งหลักสูตรการศึกษาดังกล่าว ได้กำหนดเนื้อหาสาระและเวลาเรียนเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองไว้อย่างชัดเจน ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย แต่หลักสูตรการศึกษาดังกล่าวยังไม่สามารถสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร จากผลการศึกษา ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ให้โรงเรียนทุก

แห่งนำไปดำเนินการจัดการศึกษา แต่ประเทศไทยยังไม่มีความร่วมมือในการกำหนดหลักสูตรการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมืองระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ เหมือนประเทศที่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เช่น 1) ประเทศฟินแลนด์ ให้รัฐท้องถิ่น และโรงเรียนร่วมกันกำหนดหลักสูตร การศึกษาพลเมือง ที่สำคัญในปี พ.ศ. 2557 โรงเรียน ขั้นพื้นฐาน ระดับประถมและการศึกษาระดับที่สอง คือ ระดับมัธยมศึกษา ระดับอาชีวศึกษา และการศึกษาต่อเนื่องจากระดับอาชีวศึกษา โดยบังคับให้มีสภานักเรียน และมีกฎหมายกระตุ้นให้มีการจัดพื้นที่อภิปรายของเยาวชนในเขตเทศบาลด้วย ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ครอบครัวทำงานใกล้ชิดกับโรงเรียน มีการจัดตั้งองค์กรครอบครัวที่มีกิจกรรมเชิงพลเมือง โรงเรียนเปิดโอกาสให้พ่อแม่ ผู้ปกครองร่วมพัฒนาหลักสูตรการศึกษา และติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง (Tibbitts, 2015, p. 68) 2) ประเทศสิงคโปร์ เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมการกำหนดหลักสูตรพลเมือง 3) ประเทศสหรัฐอเมริกา ให้รัฐบาลรัฐ หรือรัฐบาลท้องถิ่นร่วมกันกำหนดหลักสูตรการศึกษาพลเมือง 4) ประเทศอังกฤษ เปิดให้ทุกภาคส่วน ทั้งรัฐและเอกชนร่วมมือกันจัดทำกรอบหลักสูตรแห่งชาติสำหรับพลเมือง เพื่อหาข้อตกลงร่วมกันระหว่าง วัตถุประสงค์ วิธีการ และผลลัพธ์การศึกษาพลเมือง และเป็นกรอบการจัดการศึกษาของสถานศึกษา และดำเนินการจัดการศึกษาพลเมืองจากธรรมเนียมปฏิบัติและจริยธรรม ส่งผลให้เกิดความยืดหยุ่นในการนำไปปฏิบัติ และเนื่องจากธรรมเนียมปฏิบัติและจริยธรรมมีอยู่ทุกส่วนในสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต มนุษย์ที่เรียกว่า พลเมือง เป็นต้น

3.2 จากผลการศึกษา พบว่า หนังสือแบบเรียน มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองครบทุกระดับชั้น แต่ยังไม่สามารถเสริมสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร จากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาหนังสือแบบเรียนที่โรงเรียนนำมาใช้ในการจัดการศึกษา ยังไม่สามารถส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ดังนั้น ควรจะดำเนินการดังนี้ 1) การเพิ่มเนื้อหาหนังสือแบบเรียนให้ครอบคลุมการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมือง ทั้ง 10 ด้าน ได้แก่ ด้านความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ด้านซื่อสัตย์สุจริต ด้านมีวินัย เคารพกฎหมายและกตีกาสังคม ด้านใฝ่เรียนรู้ ด้านอยู่อย่างพอเพียง ด้านมุ่งมั่นและรับผิดชอบในการทำงาน ด้านรักความเป็นไทย ด้านมีจิตสาธารณะ ด้านมีเหตุผล ด้านรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และด้านเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง 2) การเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาที่ต้องการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้มีความเชื่อมโยงกันในแต่ละระดับชั้น และมีความต่อเนื่องจากระดับพื้นฐานถึงระดับสูง เช่น ระดับประถมศึกษาควรจะพัฒนาความเป็นพลเมืองด้านความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ด้านซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย เคารพกฎหมายและกตีกาสังคม ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นควรจะพัฒนาความเป็นพลเมืองด้านใฝ่เรียนรู้ ด้านอยู่อย่างพอเพียง ด้านมุ่งมั่นและรับผิดชอบในการทำงาน ด้านรักความเป็นไทย ด้านมีจิตสาธารณะ ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายควรจะพัฒนาความเป็นพลเมืองด้านมีเหตุผล ด้านรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และด้านเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง 3) การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในแต่ละระดับชั้น เช่น ระดับชั้นประถมศึกษาควรจะมีหลักความกตัญญูกตเวที หลักความซื่อสัตย์ และเบญจศีล ส่วนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอน

ต้นควรจะมีหลักอิทธิบาท 4 หลักเศรษฐกิจพอเพียง หลักสามัคคีธรรม หลักความเสียสละ และหลักเบญจธรรม ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายควรจะมีหลักกาลามสูตร หลักโยนิโสมนสิการ และหลักสาราณียธรรม 6 อริยสัจ 4 มรรค 8 และทศพิธราชธรรม เป็นต้น 4) การกำหนดกิจกรรมพัฒนาความเป็นพลเมืองให้เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็กนักเรียนในแต่ละระดับชั้น เช่น ระดับชั้นประถมศึกษาควรมีกิจกรรมเกี่ยวกับความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีวินัย เคารพกฎหมายและกติกาสังคม เป็นต้น ส่วนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ควรจะมีกิจกรรมเกี่ยวกับการใฝ่เรียนรู้ การอยู่อย่างพอเพียง การมุ่งมั่นและรับผิดชอบในการทำงาน การรักความเป็นไทย การมีจิตสาธารณะ ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายควรมีกิจกรรมเกี่ยวกับการมีเหตุผล การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น 5) การเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ ผู้บริหาร ครู นักเรียนและประชาชน มีส่วนร่วมในการเลือกหนังสือแบบเรียนทุกสาขาวิชา

3.3 จากผลการศึกษา พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความเป็นพลเมืองมี 2 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน และกิจกรรมการเรียนรู้นอกชั้นเรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวยังไม่สามารถเสริมสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร จากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่โรงเรียนจัดในปัจจุบันยังไม่สามารถส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร เนื่องจากนักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผนและการกำหนดขั้นตอนการทำกิจกรรม เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลา สภาพแวดล้อม และทรัพยากร เป็นต้น ดังนั้น เพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองประสบความสำเร็จควรจะดำเนินการ ดังนี้ 1) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สร้างความสนุกสนาน และสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน 2) ใช้เวลาในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป 3) ครูผู้สอนต้องมีความรู้สามารถในการจัดกิจกรรม มีทักษะและเทคนิคในการดำเนินกิจกรรมที่ดี สามารถเลือกกิจกรรมและเลือกสื่อที่ใช้ในการจัดกิจกรรมได้อย่างเหมาะสมและน่าสนใจและไม่ซ้ำนำมาเกินไปควรปล่อยให้เด็กนักเรียนมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมดำเนินการและร่วมประเมินผลให้มากที่สุด 4) กิจกรรมที่นำมาจัดควรจะต้องทันสมัยสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และอยู่ในความสนใจของประชาชน

4. จากผลการศึกษา พบว่า บทบาทของครูมีผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองมาก แต่ปัจจุบันครูประสบปัญหาหลายอย่าง เช่น จำนวนมีน้อย ขาดความรู้เรื่องพลเมืองและไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร เป็นต้น จากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การทำหน้าที่ของครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษามีปัญหาหลายประการ ทำให้ความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น รัฐและคณะสงฆ์ควรให้ความสำคัญกับครูผู้สอนวิชาพลเมืองให้มากขึ้น เหมือนประเทศที่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เช่น 1) ประเทศฟินแลนด์ ครูสามารถพัฒนาหลักสูตรการสอนเองได้ มีอิสระในการเลือกวิธีการสอนเพื่อสร้างสถานการณ์สำหรับการเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเหตุการณ์ปัจจุบัน ส่งผลให้หลักสูตรยึดหยุ่นในเนื้อหาที่ต่างกัน สถานศึกษาแต่ละแห่ง มหาวิทยาลัยเปิดหลักสูตรการศึกษาเพื่อ

ผลิตและพัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถในการสอนวิชาพลเมืองโดยใช้วิธีการวิจัยเป็นฐาน และที่สำคัญครูต้องจบการศึกษาอย่างน้อยระดับปริญญาโท และมีคุณลักษณะความเป็นอาจารย์ที่มีความสามารถในการทำวิจัยมีการพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง มีพื้นฐานคุณธรรมจริยธรรมขั้นสูง มีความรู้ในการจัดทำแนวทางและเนื้อหาพลเมืองเพื่อนำสู่การปฏิบัติ 2) ประเทศเยอรมนี ครูมีอิสระในการสอน ครูต้องมีพื้นฐานคุณธรรมจริยธรรมขั้นสูง และได้รับการฝึกอบรมเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนพลเมืองเป็นรูปธรรมสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ 3) ประเทศสิงคโปร์ ครูต้องเรียนรู้และแสวงหานวัตกรรมจากภายนอกอย่างต่อเนื่อง เพราะครูมีอิทธิพลในการส่งผลทางบวกต่อเจตคติและพฤติกรรมของผู้เรียน เป็นแรงบันดาลใจให้กับผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ เจตคติและพฤติกรรมที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองที่ดีมีความรู้ความสามารถและทักษะในการแข่งขัน 4) ประเทศสหรัฐอเมริกา ครูมีอิสระในการเสนอหลักสูตรและพัฒนาแบบทดสอบสำหรับใช้ในห้องเรียน 5) ประเทศอังกฤษ มีโรงเรียนจัดฝึกอบรมให้กับครูเพื่อสร้างความมั่นใจ พัฒนาทักษะและวิธีการในการจัดการเรียนการสอนพลเมือง มีทักษะในการตั้งคำถามและแสดงความคิดเห็น ครูให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาพลเมืองเพื่อให้ผู้เรียนมีความคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณและอิสระ สนับสนุนความรู้ของสิทธิพลเมืองและความรับผิดชอบ ครูทำงานเป็นทีม เพื่อวางแผนการสอนและนำเนื้อหาพลเมืองไปประยุกต์ใช้ โดยมีภาระบวตถุประสงค์ในวิชาหลัก

5. จากผลการศึกษาพบว่า ความเป็นพลเมืองของนักเรียนในโรงเรียนสังกัดหน่วยของคณะสงฆ์คือ โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย แตกต่างกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนในโรงเรียนสังกัดหน่วยของรัฐ ประกอบด้วย โรงเรียนแก่งคอย โรงเรียนสังข์อ่ำวิทยา และนักเรียนโรงเรียนบ้านหลักสิบเก้าสามัคคี ตามลำดับ โดยพบว่านักเรียนโรงเรียนที่สังกัดหน่วยของคณะสงฆ์มีความเป็นพลเมืองมากกว่านักเรียนโรงเรียนที่สังกัดหน่วยของรัฐ เนื่องจากองค์ประกอบของการจัดการศึกษาแตกต่างกัน เช่น 1) โครงสร้างการบริหารและสภาพแวดล้อมของโรงเรียน 2) หลักสูตรการศึกษาที่ใช้ในการจัดการศึกษา 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน 4) ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษามีสถานภาพ 5) สถานภาพของผู้เรียน 6) การใช้ชีวิตทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนของนักเรียน เป็นต้น จากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ารูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนสังกัดคณะสงฆ์มีผลต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองมากกว่านักเรียนโรงเรียนสังกัดหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น รัฐควรจะศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนสังกัดคณะสงฆ์แล้วนำไปประยุกต์ใช้กับนักเรียนโรงเรียนสังกัดหน่วยงานภาครัฐต่อไป ซึ่งโรงเรียนสังกัดหน่วยงานของคณะสงฆ์ มีองค์ประกอบและแนวทางในการจัดการศึกษา ดังนี้ 1) ด้านหลักสูตรการศึกษา คือ ในช่วงเข้าจัดการเรียนการสอนหลักสูตรมัธยมศึกษา และช่วงบ่ายจัดการเรียนการสอนหลักสูตรสามัญศึกษา 2) ด้านการกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ เช่น การสอนด้วยวิธีบทบาทสมมุติ การสอนแบบปุจฉาวิสัชนา การสอนแบบการใช้วิจัยเป็นฐาน เป็นต้น ส่วนกิจกรรมการเรียนรู้นอกชั้นเรียน เช่น การจัดกิจกรรม การถือศีล ภาวนา การปฏิบัติธรรม การสวดมนต์ไหว้พระ และการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น 3) ด้านบทบาทของครูผู้สอนคือ ครูผู้สอนเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการสอนทั้งวิชาทางธรรม คือ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิชาทางโลก คือ วิชาสายสามัญศึกษา และเป็นผู้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก

นักเรียนด้วย

6. จากผลการศึกษาพบว่าความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความ เป็นพลเมืองมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ เช่น 1) ผู้กำหนดนโยบาย และผู้บริหารโรงเรียนขาดความเข้าใจในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 2) ผู้กำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐมีการเปลี่ยนแปลง 3) ขาดเจ้าภาพหลักในการนำนโยบายการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองไปปฏิบัติ 4) การไม่มีการกำหนดนโยบายและแผนงานร่วมกัน 5) วิธีการปฏิบัติงานร่วมกันไม่ชัดเจน 6) ขาดทรัพยากรที่จำเป็นในการสร้างความร่วมมือ เช่น งบประมาณ กำลังคน วัสดุอุปกรณ์และอาคารสถานที่ 7) ขาดการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการประสานงานที่ดีระหว่างองค์กร จากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า รัฐกับคณะสงฆ์มีการร่วมมือในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองหลายรูปแบบ แต่ยังไม่ทำให้ความร่วมมือดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว รัฐกับคณะสงฆ์ควรจะดำเนินการดังนี้ 1) รัฐบาลต้องประสานงานกับคณะสงฆ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 2) ร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง 3) ร่วมมือกันกำหนดเป็นนโยบาย 4) ประชุมสัมมนาผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่องความร่วมมือระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ ได้แก่

1.1 รัฐบาล ควรกำหนดนโยบายความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเป็นนโยบายเร่งด่วน และเป็นนโยบายวาระแห่งชาติของรัฐบาล

1.2 รัฐบาล ควรกำหนดให้หน่วยงาน ประกอบด้วย กระทรวงศึกษาธิการ สำนักคณะกรรมการการศึกษาพัฒนาพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และโรงเรียน นำนโยบายความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ปฏิบัติ

1.3 มหาเถรสมาคม ควรกำหนดให้การสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเป็นภารกิจสำคัญของคณะสงฆ์

1.4 มหาเถรสมาคม ควรกำหนดให้หน่วยงาน ประกอบด้วย สำนักงานเจ้าคณะภาค สำนักงานเจ้าคณะจังหวัด สำนักงานเจ้าคณะอำเภอ สำนักงานเจ้าคณะตำบล และสำนักงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม และวัด นำนโยบายความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองปฏิบัติ

1.5 รัฐบาลกับคณะสงฆ์ ควรร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์การศึกษาพลเมือง เพื่อจัดทำหลักสูตรการศึกษา และติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง เพื่อจัดทำแนวทางการสอนสำหรับครูสอนพลเมือง เพื่อจัดการศึกษาให้เป็นไปตามบริบทของท้องถิ่น และเพื่อทำหน้าที่จัดทำมาตรฐานแห่งชาติสำหรับพลเมือง

1.6 รัฐบาลและคณะสงฆ์ ร่วมกำหนดให้มหาวิทยาลัยในสังกัดเปิดหลักสูตรการสอนพลเมืองศึกษา เพื่อผลิตครูที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนในวิชาพลเมืองศึกษาโดยเฉพาะ

1.7 กระทรวงศึกษาธิการ และ สมศ. ควรกำหนดให้การสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เป็นเกณฑ์การพัฒนาโรงเรียนที่ต้องดำเนินการและเป็นเกณฑ์หนึ่งในการประเมินคุณภาพโรงเรียน

1.8 รัฐบาลให้ความสำคัญและเป็นผู้ริเริ่มโครงการ เข้าไปหา ไปติดต่อประสานงานกับคณะสงฆ์ ทั้งในรูปแบบไม่เป็นทางการและแบบเป็นทางการ

2. ข้อเสนอแนะทางการปฏิบัติ

2.1 จากผลการวิจัยพบว่า รัฐกับคณะสงฆ์ไม่มีนโยบายความร่วมมือในการเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโดยเฉพาะ ดังนั้น รัฐกับคณะสงฆ์ควรจะร่วมมือกันกำหนดนโยบายการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง

2.2 จากผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรการศึกษาในปัจจุบันไม่สร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ดังนั้น รัฐและคณะสงฆ์ควรจะเสนอให้ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา โดยให้เพิ่มวิชาหน้าที่พลเมือง กำหนดให้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้ในหลักสูตรการศึกษา และกำหนดให้หลักสูตรการศึกษาพลเมือง เป็นศูนย์กลางระบบการศึกษาของประเทศ

2.3 จากผลการวิจัยพบว่า ประเทศไทยไม่มีศูนย์การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ดังนั้น รัฐกับคณะสงฆ์ควรจะร่วมกัน จัดตั้งศูนย์การศึกษาหน้าที่พลเมือง เพื่อทำหน้าที่จัดทำมาตรฐานแห่งชาติสำหรับพลเมือง จัดตั้งสมาคมประวัติศาสตร์และครูพลเมือง เพื่อจัดทำแนวทางการสอนสำหรับครูสอนพลเมือง จัดตั้งองค์กรครอบครัวที่มีกิจกรรมเชิงพลเมือง เพื่อให้พ่อแม่ ผู้ปกครองร่วมพัฒนาหลักสูตรการศึกษา และติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง และจัดตั้งศูนย์ให้บริการการศึกษาด้านพลเมือง เพื่อจัดการศึกษาให้เป็นไปตามบริบทของท้องถิ่น

2.4 จากผลการวิจัย พบว่า เนื้อหาหนังสือแบบเรียนยังไม่สามารถสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ดังนั้น ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้ 1) พัฒนาเนื้อหาหนังสือแบบเรียนให้ครอบคลุมความเป็นพลเมืองทุกด้าน 2) เรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาให้มีความเชื่อมโยงกัน และมีความต่อเนื่องจากระดับพื้นฐานถึงระดับสูง 3) นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการพัฒนาความเป็นพลเมือง 4) กำหนดกิจกรรมพัฒนาความเป็นพลเมืองให้เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็กนักเรียน

2.5 จากผลการวิจัย พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ยังไม่สามารถสร้างความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ดังนั้น ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องควรจะดำเนินการดังนี้ 1) กำหนดวัตถุประสงค์และแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม 2) จัดให้เหมาะสมกับผู้เรียน 3) บูรณาการวิชาการกับชีวิตจริง 4) ใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ 5) จำนวนสมาชิกมีความเหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรม 6) มีการกำหนดเวลาในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสม 7) ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการ มีครูเป็นที่ปรึกษา 8) เปิดโอกาสให้ครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง ชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม และ 9) มีการประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรม โดยวิธีการที่หลากหลาย และให้ถือว่าเป็นเกณฑ์ประเมินผลการผ่านช่วงชั้นเรียน

2.6 จากผลการวิจัย พบว่า บทบาทของครูยังไม่สามารถเสริมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองได้เท่าที่ควร ดังนั้น ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้ 1) ให้ครูสามารถพัฒนาหลักสูตรการสอนเองได้ 2) ให้ครูมีอิสระในการสอนเพื่อสร้างสถานการณ์สำหรับการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเหตุการณ์ปัจจุบัน 3) สนับสนุนมหาวิทยาลัยเปิดหลักสูตรการพลเมืองศึกษาเพื่อผลิตและพัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถในการสอนวิชาพลเมืองศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเป็นฐาน 4) ครูต้องมีพื้นฐานคุณธรรมจริยธรรมขั้นสูง 5) ส่งเสริมให้ครูเรียนรู้และแสวงหานวัตกรรมจากภายนอกอย่างต่อเนื่อง 6) มีโรงเรียนจัดฝึกอบรมให้กับครูเพื่อสร้างความมั่นใจ พัฒนาทักษะและวิธีการในการจัดการเรียนการสอนพลเมืองเป็นรูปธรรมสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้

2.7 จากผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนสังกัดคณะสงฆ์มีผลต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองมากกว่านักเรียนโรงเรียนสังกัดหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น รัฐควรจะศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนสังกัดคณะสงฆ์แล้วนำไปประยุกต์ใช้กับนักเรียนโรงเรียนสังกัดหน่วยงานภาครัฐต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรจะศึกษาเพื่อหาวิธีการสร้างความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดพฤติกรรมความเป็นพลเมืองของเด็กและเยาวชน และด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้านปัญหาพฤติกรรมที่เริ่มจากการวิเคราะห์และการทำความเข้าใจตามสภาพจริงของรัฐและคณะสงฆ์ และเริ่มจากหน่วยย่อย ๆ และขยายผลในหน่วยที่ใหญ่ขึ้น เพื่อนำไปสู่การแสวงหาวิธีแก้ปัญหาที่มีทางเลือกหลากหลาย ใหม่และได้ผลในทางปฏิบัติ
2. ควรจะศึกษาเพื่อวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างร่วมมือระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง
3. ควรจะศึกษาแนวทางการพัฒนาปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อพลเมืองทั้งของรัฐและของคณะสงฆ์

บรรณานุกรม

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2557). *ประชารัฐกับการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา.
- ทิพย์พาพร ตันตีสุนทร. (2557). *พลเมือง สิทธิมนุษยชน และประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายการศึกษาภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายการศึกษา.
- สถาบันนโยบายศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา. (2557). *แนวทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2559). *การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
- สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561). *รายงานประจำปี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2561). *รายงานประจำปี*. กรุงเทพฯ: สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- Frailon, J., Schulz, W., Ainley, J. (2012). *ICCS 2009 Asian Report: Civic Knowledge and attitudes among lower-secondary students in five Asian countries*. Amsterdam: 2010 International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Krejcie, R.V., & Morgan, D.W. (1970). *Determining Sample Size for Research Activities*. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.